

archæologia historica 33/08

EDITORĚI

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ et PAVEL KOUŘIL

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ PŘEDNESENÝCH
NA XXXIX. MEDZINÁRODNEJ KONFERENCII
ARCHEOLÓGIE STREDOVEKU S HLAVNÝM ZAMERANÍM
SÍDLISKÁ V STREDOVEKOM RURÁLNO M PROSTREDÍ

TEPLÝ VRCH, okr. RIMAVSKÁ SOBOTA,
24.-28. SEPTEMBRA 2007

MUZEJNÍ A VLASTIVĚDNÁ SPOLEČNOST V BRNĚ
ARCHEOLOGICKÝ ŮSTAV SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED NITRA
ŮSTAV ARCHEOLOGIE A MUZEOLOGIE FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

ARCHEOLOGICKÝ ŮSTAV AKADEMIE VĚD ĀR, BRNO, v. v. i.

BRNO 2008

ČURNÝ 2008

Marián Čurný: Nálezy tehál z nemurovaných objektov v dedinskom prostredí na Slovensku.
Archaeologia Historica 33, Brno 2008, s. 119-128. ISBN 978-80-7275-076-4.

Nálezy tehál z nemurovaných objektov v dedinskom prostredí na Slovensku

MARIÁN ČURNÝ

Abstrakt: Autor v štúdiu prezentuje katalóg lokalít skúmaných zaniknutých dedín z územia Slovenska, kde boli v nemurovaných objektoch zdokumentované nálezy tehál. Podľa funkcie objektov, z ktorých pochádzajú, vyčleňuje základné funkčné skupiny, ktoré interpretuje: v obytných objektoch plnili pomocnú funkciu konštrukcií. Vo výrobných objektoch nahrádzali kamene. V zásobnicových objektoch plnili funkciu pri uzatváraní. Do objektov s neurčenou funkciou sa dostali z okolia. Výskyt tehál v sídliskových objektoch v dedinskom prostredí sa od 12. stor. viaže na prítomnosť sakrálnych stavieb. Tieto boli v prípade prezentovaných lokalít skúmané, resp. ich existenciu možno predpokladať.

Kľúčové slová: Zaniknuté dedinské osídlenie – nemurované sídliskové objekty – tehly – sakrálné stavby – 12.–16. stor.

Brick Finds in Buildings Not Made of Bricks in Village Settlements

Abstract: The author presents a catalogue of the locations of former villages explored on Slovak territory, where finds of bricks in buildings not made of bricks are documented. On the basis of the functions of the buildings from which the finds come, the author defines basic functional groups which he further interprets. In residential buildings, bricks played an auxiliary part in the framework. In buildings used for production, bricks replaced stones. In storage buildings they had a sealing function. Bricks got to buildings with unidentified functions from the surrounding area. The occurrence of bricks in village settlements from the 12th century onwards was associated with sacred constructions. With the locations presented, sacred constructions were either explored, or their existence can be presumed.

Key words: Former village settlements – settlement buildings not made of bricks – bricks – sacred constructions – 12th–16th centuries.

1. Úvod

Pri podrobnejšom štúdiu tehál a nálezových okolností, z ktorých pochádzajú, sa ukazuje niekoľko špecifických oblastí. Patrí medzi ne aj výskyt tehál v nemurovaných sídliskových objektoch, ktorým je venovaná táto štúdia. Výskyt tehál v konštrukciách, resp. výplniach sídliskových objektov, sa objavuje v časovom horizonte od 12. do 16. stor. a na základe dostupnej literatúry som ho mal možnosť študovať na príklade siedmich lokalít zo Slovenska. V tejto štúdiu by som chcel prezentovať katalóg lokalít s takto sa vyskytujúcimi tehlyami, ktoré bolo možné na základe funkčného určenia objektov rozdeliť do niekoľkých kategórií. Podľa vyčlenených skupín sa pokúšam o interpretáciu tohto javu. Predkladaný katalóg lokalít je usporiadaný abecedne a obsahuje základné informácie o dobe a výsledkoch archeologických výskumov, pričom pri predmetných sídliskových objektoch s tehlyami uvádzam dostupné informácie. Nerovnomernosť podávaných informácií je dôsledkom stavu publikovania jednotlivých lokalít, kedy je častokrát možné stretnúť sa v dostupnej literatúre iba s kusými a informatívnymi zmienkami. Niektoré z lokalít, ktoré doposiaľ neboli súbornejšie publikované, ako napr. Hurbanovo-Bohatá (archeologický výskum viedol A. Habovštiak), som mal možnosť študovať z primárnej terénnej dokumentácie, uloženej v archíve Archeologického ústavu SAV v Nitre. Mojou snahou je zachytenie výskytu tehál v sídliskových objektoch pochádzajúcich zo sídlisk, ktoré boli základom neskorších dedín, existujúcich v niektorých prípadoch až po dnešok. Hodnotené sídliskové objekty pochádzajú z obdobia pred lokáciou neskorších dedín, teda z rozmedzia 11.–16. storočia.

2. Katalóg lokalít

Hurbanovo-Bohatá, okr. Komárno

V rokoch 1957 a 1958 sa uskutočnil zisťovací archeologický výskum na polohe Kuzma a Páldomb. Cez lokalitu, pieskovú dunu, bol v čase stavby železničnej trate Nové Zámky–Ko-

márno vykopaný priesek, čím bola rozdelená na dve časti (Habovštiak 1959, 97). Za dve sezóny výskumu sa tu podarilo zistiť zvyšky románskeho emporového kostola s prilahlým cintorinom, obvodový priekopu a sídliskové objekty patriace zaniknutému dedinskému osídleniu z 12.–14. stor. (Habovštiak 1961, 462, 463, obr. 14). Čo sa týka zisteného zaniknutého dedinského osídlenia, pre účel tohto príspevku sú najpodstatnejšie objekty 1/57, 2/58, 4/58, 6/58, 8/58, 13/58, 14/58, 15/58, 18/58, 21/58, 23/58, 23/58 a 39/58, nakoľko sa v nich našli tehly, resp. ich zlomky. Objekt 15/58, s autorom výskumu prisúdenou obytnou funkciou, bola jama obdĺžnikového pôdorysu o rozmeroch 225×140 cm, ktorá mala zachovanú podlahu v súvislej vrstve ubitej suchej hliny. V JZ strane tohto priestoru bola kruhová jama (obr. 2:1), siahajúca do hĺbky 110 cm, nad ktorou bola vrstva úlomkov tehál (Habovštiak 1961, 467, obr. 21a). Na základe nálezov keramiky z objektu ho možno datovať do 14. stor. Ak reflektujeme A. Habovštiakom opísanú obytnú funkciu objektu 15/58, potom kruhová jama by mohla plniť úlohu zásobnice. Samostatnou skupinou dokumentovaných objektov sú jamy s ohniskami, resp. zvyšky ohnisk umiestnených v jamách, zachované najčastejšie len v náznakovosti v podobe obloženia hrúd, prepálenej hliny a hlinito-pieskovej zeminy na ploche rôznej veľkosti alebo obloženie kameňmi a úlomkami tehál, medzi ktorými sa nachádzala vrstva zeme premiešanej intenzívne s popolom. Spomedzi deviatich takto interpretovaných objektov (4/58, 6/58, 14/58, 21/58 a ďalšie) vyobrazuje A. Habovštiak (1961, 467, obr. 22) objekt 14/58.

Opis objektov

Objekt 4/58: Objekt sa javil ako nepravidelný poloblúk s rozmermi 162×166 cm (obr. 1:3). Na jeho východnej časti sa nachádzali hrudy do žltá a červena prepálenej hliny a medzi nimi sa nachádzala popolovitá zemina s črepami, kameňmi a dvomi zlomkami tehál, z ktorých jeden sa nachádzal priamo v plášti prepálenej zeminy. Pod tým sa nachádzala stvrdnutá zemina hrubá 3–4 cm, dno ohniska. 40 cm východne od okraja objektu sa nachádzala kolová jama s hĺ. 72 cm.

Objekt 6/58: Objekt predstavuje 3–5 cm hrubá vrstva do žltá a červena prepálenej zeminy oválneho tvaru (obr. 1:10). Na západ od nej sa nachádzali kamene, úlomky tehál a žarnov. Po severnej strane sa tiahol kanál s hĺ. 130 cm, ktorý porušoval objekt 6. Zo zásevu kanálu nie sú nálezy.

Objekt 14/58: Objekt s rozmermi 138×152 cm mal tvar štvoruholníka so zaoblenými rohmi (obr. 1:7). V jeho hnedosivej výplni sa prišlo na obloženie tehľami a kameňmi do približne polkruhovitého tvaru. Dve celé tehly mali rozmery 24×14,5×6,5 cm, ostatné boli úlomky takého istého tvaru, ale neboli vypálené. Dno ohniska bolo v hĺ. ca 60 cm.

Objekt 21: Objekt predstavovala ubitá, miestami do červena prepálená vrstva hliny na ploche ca 60×85 cm (obr. 1:9). Medzi hrudami hliny a pod ňou sa nachádzala vrstva kyprej čierosivej hliny s popolom v hr. ca 8–10 cm. Na úrovni hliny sa nachádzali štyri nevypálené, len vysušené tehly s rozmermi 25×10×6,5 cm, uložené do kvádra.

Ďalšou skupinou objektov zistených na polohe Páldomb sú jamy obdĺžnikového, kruhového alebo oválneho pôdorysu, zahĺbené 80–100 cm do pieskového terénu. V ich tmavosivej až čiernej mastnej výplni sa nachádzali črepy, zvieracie kosti, pieskovcové kamene a nie zriedka aj tehly (Habovštiak 1957; 1959a; 1961, 469). Patria tu objekty 1/57, 2/58, 8/58, 13/58, 18/58, 22/58, 23/58, 28/58 a 40/58.

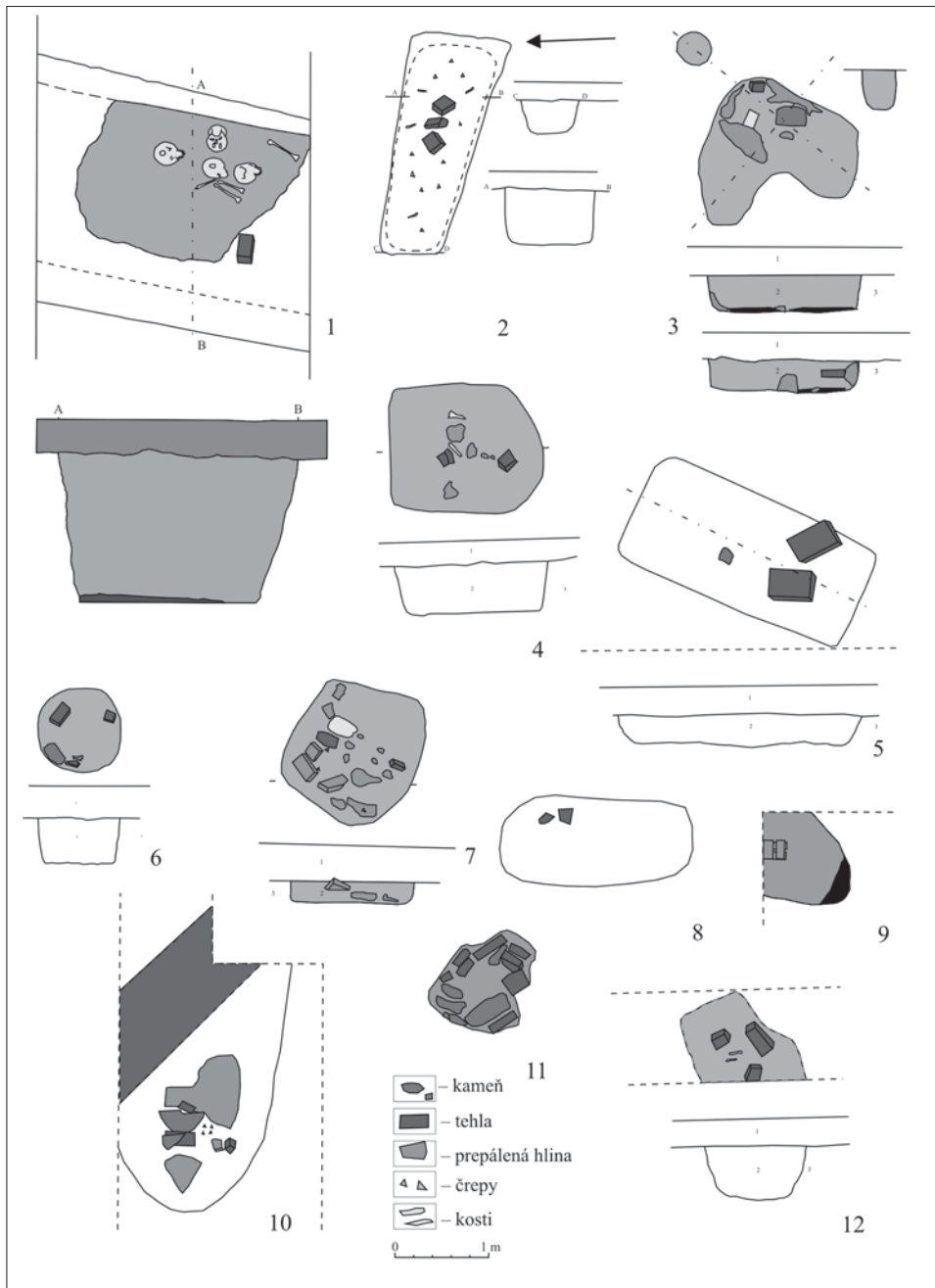
Opis objektov

Objekt 1/57 (v nálezovej dokumentácii označený ako jama 1 v sonde I). V pôdoryse boli viditeľné iba tri jeho strany, zvyšok zasahoval mimo sondy (obr. 1:1; 2:3). Výplň tvoril žltý piesok s tmavou humusovitou hlinou s hručkami do hnedočervena prepálenej hliny. V hĺ. 190 cm sa nachádzala popolovitá vrstva, hrubá 3–5 cm. Na nej sa vo vých. časti jamy nachádzali štyri ľudské lebky bez mandibúl, jedno rebro, dve ulny a jedna ramenná kosť. Pri záp. stene jamy bola vodorovne položená tehla s rozmermi 24×14×7,5 cm. Rozmery objektu: š. hore 2,5 m, š. pri dne 1,9–2 m. Z výplne pochádzajú črepy hnedosivej keramiky a kamenný brúsik.

Objekt 2/58: Objekt obdĺžnikového tvaru s rozmermi 210×70–100 cm a hĺ. ca 100 cm. Z jeho čierosivej popolovitej výplne pochádzajú črepy stredovekej keramiky, dva polovičné úlomky tehál s rozmermi 14×6,5 cm, zvieracie kosti a kamene.

Objekt 8/58: Išlo o jamu štvorcového tvaru so š. 85–115 cm a hĺ. 87 cm (obr. 1:2). Z jeho výplne pochádza jedna celá tehla s rozmermi 24×14×6,5 cm, dva zlomky tehál a tri ľudské kosti.

Objekt 13/58: Objekt mal obdĺžnikový tvar s rozmermi 122×264 cm a hĺ. 60–65 cm (obr. 1:5). Na úrovni jeho zachytenia sa nachádzali dve tehly s rozmermi 24×14,5×6,5 cm. Z výplne pochádza železný hrot šípú, železné kince, úlomky železných predmetov, črepy a amorfný kamenný zlomok zrejme zo žarnova.

Obr. 1. Hurbanovo-Bohatá. Archeologický výskum 1957–1958. 1 – obj. 1/07; 2 – obj. 2/58; 3 – obj. 4/58; 4 – 23/58; 5 – obj. 13/58; 6 – obj. 28/58; 7 – obj. 14/58; 8 – obj. 18/58; 9 – obj. 21/58; 10 – obj. 6/58; 11 – nad obj. 15/58; 12 – obj. 8/58. Podľa Habovštiak 1957; 1959a.

Abb. 1. Hurbanovo-Bohatá. Archäologische Grabung 1957–1958. 1 – Obj. 1/07; 2 – Obj. 2/58; 3 – Obj. 4/58; 4 – 23/58; 5 – Obj. 13/58; 6 – Obj. 28/58; 7 – Obj. 14/58; 8 – Obj. 18/58; 9 – Obj. 21/58; 10 – Obj. 6/58; 11 – oberhalb von Obj. 15/58; 12 – Obj. 8/58. Nach Habovštiak 1957; 1959a.

Objekt 18/58: Jama obdĺžnikového tvaru s rozmermi 85×205 cm a hĺ. 75 cm (obr. 1:8). V jeho tmavohnedej výplni sa okrem črepov a fragmentu zo železného kosáka nachádzali aj dva zlomky tehál.

Objekt 22/58: Jama obdĺžnikového tvaru s rozmermi 270×130 cm a hĺ. 60 cm (obr. 2:2). Výplň tvorila tmavohnedá pieskovitá hlina. Z výplne pochádzajú črepy, úlomky pieskovcového kameňa, zvieracie kosti, železný amulet a fragment tehly.

Objekt 23/58: Jama nepravidelného štvoruholníka so zaoblenými rohmi, rozmermi 170×143 cm a hĺ. ca 80 cm (obr. 1:4). Z jej tmavosivej výplne pochádzajú črepy, železný kliniec, železný nožík, železná struska, zvieracie kosti, mazanica a zlomok tehly s hr. 6,5 cm.

Objekt 28/58: Jama v pôdoryse okrúhleho tvaru s priemerom ca 90 cm a hĺ. 80–84 cm (obr. 1:6). Z jej tmavosivej až černej výplne pochádzajú črepy, kamene, zvieracie kosti, celá tehla s rozmermi 25×13,5×6,5 cm a ďalšie zlomky tehál.

Objekt 40/58: Jama oválneho pôdorysu s rozmermi 150×95 cm a hĺ. 95 cm. Výplň bola nevýrazná, ťažko odlišiteľná od pieskového podlažia. Pochádzajú z nej nevýrazné a sporadické nálezy črepov a úlomkov tehál.

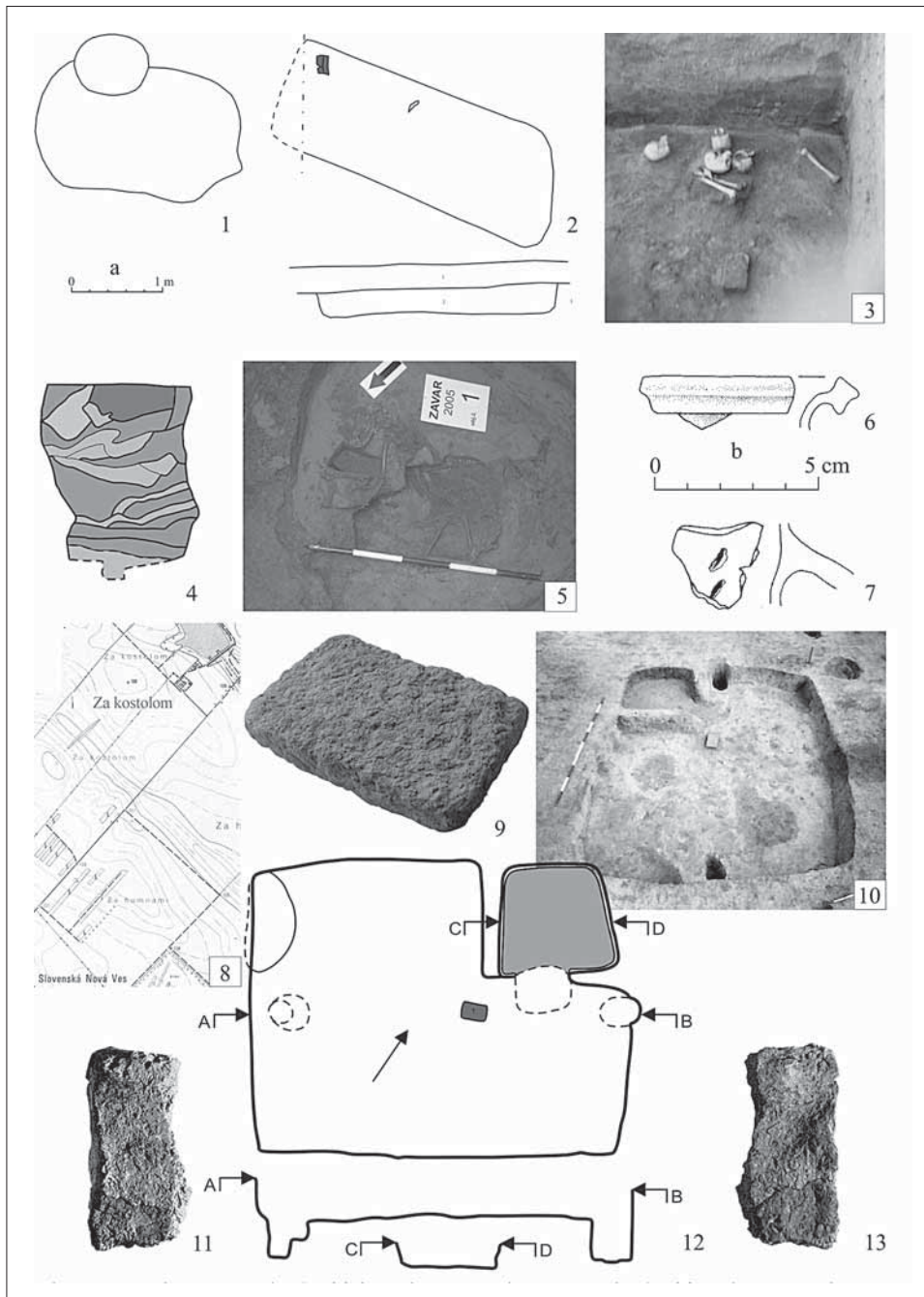
Obidve posledne vymenované skupiny sídliskových objektov z Bohatej možno zaradiť do 12.–14. stor. (Habovštiak 1959, 99; 1961, 473).

Malý Horeš, okr. Trebišov

Archeologický výskum zaniknutej stredovekej dediny a sakrálnej stavby v Malom Horeši na polohe Homok puszta začal v roku 1972. Realizovalo ho Východoslovenské múzeum v Košiciach pod vedením D. Čaploviča (1974). Pri povrchovom prieskume bolo na lokalite nájdené veľké množstvo stavebného materiálu (tehly, malta, lomový kameň), kostí a keramiky z 12.–14. stor. Na povrchu západnejšie položenej duny dominovali nálezy tehál s odtlačkami pliev a ľudské kosti z orbou porušených hrobov. Na tomto mieste sa predpokladal cintorín, patriaci k zaniknutej tehlovej románskej sakrálnej stavbe. Následný archeologický výskum odokryl časť lože kostola, apsida sa nezistila, lebo bola úplne zničená. Južne a juhovýchodne od lože bol zistený etážový cintorín (Čaplovič 1974, 171). Výskum mal pokračovať aj v nasledujúcich rokoch, avšak tak priebežné, ako ani konečné výsledky neboli doposiaľ publikované. V Malom Horeši bola pravdepodobne skúmaná zaniknutá stredoveká dedina, nakoľko D. Čaplovič vo svojej neskoršej štúdiu uvádza, že v sídliskových objektoch sa tam nachádzali tehly (Čaplovič 1983, 366). Tehly v Malom Horeši slúžili v obytnom objekte na spevňovanie kolovej konštrukcie a využité boli aj pri úprave pecí. Ich rozmery boli ? 25×15×4,7 cm a na ich povrchu sa nenachádzali stopy po malte či omietke (Čaplovič 1983, 366).

Prešov-Nižná Šebastová, okr. Prešov

V roku 1965 uskutočnil AÚ SAV v Košiciach krátkodobý záchranný výskum v Prešove-Nižnej Šebastovej, ktorý bol vyvolaný výstavbou Základnej školy. Výskumom sa podarilo identifikovať spolu päť objektov, patriacich stredovekému zaniknutému osídleniu, pričom čiastočne boli preskúmané štyri objekty. Jedným z najvýznamnejších zistení bolo preskúmanie objektu 2/65, polozemnice s nepravidelným obdĺžnikovým pôdorysom s rozmermi 320×365 cm (Budinský–Krička 1970, 168, 169). V objekte boli rozlíšené dva výklenky, z ktorých jeden súvisel pravdepodobne s vchodom, a ohnisko. Na dne objektu boli zistené dve väčšie a tri menšie priehlbiny, jamy hlboké 15–16 cm. Z výplne jednej z väčších priehlbín pochádza okrem črepov z včasnostredovekých nádob a mazanice aj korodovaný fragment tehly s odtlačkami pliev. Z južnej tretiny zásypu a z východnej časti objektu pochádza dvadsať ďalších zlomkov tehál s korodovaným povrchom, pri ktorých autor výskumu predpokladá, že spolu s iným odpadovým materiálom (črepy, tehlovina, zvieracie kosti) sa dostali do zásypu už opusteného objektu (Budinský–Krička 1970, 173, tab. VII). Hrúbka zlomkov tehál bola v rozmedzí 3,4–5,5 cm a maximálna šírka v jednom prípade dochovaného zlomku bola 14,6 cm (obr. 2:11, 13). Na povrchu tehál sa zachovali odtlačky obilia, malta ani omietka sa na nich nenachádzali. Podľa V. Budinského–Kričku (1970, 173) svedčia o nejakej bližšie neurčiteľnej včasnostredovekej stavbe alebo stavbách, z deštrukcie ktorej sa dostali do zásypu blízkej príbytkovej jamy. Podrobnú charakteristiku najväčšieho zachovaného zlomku tehly z objektu 2/65 podal v samostatnej štúdiu A. Piffel (1971, 261–266). V stručnosti možno jeho

Obr. 2. 1 – Hurbanovo-Bohatá, objekt 15/58; 2 – Hurbanovo-Bohatá, obj. 22/58; 3 – Hurbanovo-Bohatá, obj. 1/57; 4–7 – Zavar-Výchon, obj. 1/05; 8 – Slovenská Nová Ves-Zeleneč, poloha Za kostolom; 9, 10, 12 – Slovenská Nová Ves-Zeleneč, obj. 27/76; 11, 13 – Prešov-Nižná Šebastová, obj. 2/65. 1, 2, 4, 12 – mierka a; 6, 7 – mierka b; 9, 11, 13 – bez mierky. Foto 3 – A. Habovštiak; 5 – R. Malček; 9 – M. Čurný; 10 – V. Mináč; 11, 13 – A. Piffl.

Abb. 2. 1 – Hurbanovo-Bohatá, Objekt 15/58; 2 – Hurbanovo-Bohatá, Obj. 22/58; 3 – Hurbanovo-Bohatá, Obj. 1/57; 4–7 – Zavar-Výchon, Obj. 1/05; 8 – Slovenská Nová Ves- Zeleneč, Lage Za kostolom/Hinter der Kirche; 9, 10, 12 – Slovenská Nová Ves-Zeleneč, Obj. 27/76; 11, 13 – Prešov-Nižná Šebastová, Obj. 2/65. 1, 2, 4, 12 – Maßstab a; 6, 7 – Maßstab b; 9, 11, 13 – ohne Maßstab. Fotos: 3 – A. Habovštiak; 5 – R. Malček; 9 – M. Čurný; 10 – V. Mináč; 11, 13 – A. Piffl.

pozorovania zhrnúť do niekoľkých bodov: 1. tehla bola vyrobená primitívnym spôsobom ručne, bez použitia drevenej formy, 2. hlina s obsahom cca 2 % pieskových zŕn obsahovala veľké množstvo dutiniek po spálení organických prísadách – plevách z ovsa, odpade zo sena a trávy, prípadne nadrobno posekanej slame, 3. tehla mohla byť vypálená pri teplote okolo 900 °C, 4. tehly pochádzajú z polovice 12. stor. (Piffel 1971, 262–264). Na záver je potrebné uviesť, že značne korodované úlomky tehál pochádzali aj z narušenej časti zásypu objektu 4/65 (Budinský–Krička 1970, 173).

Slovenská Nová Ves-Zeleneč, okr. Trnava

V roku 1976 uskutočnil AÚ SAV v Nitre v spolupráci so SNM v Bratislave záchranný archeologický výskum na trase výstavby diaľnice D 61, Čataj–Trnava. Na lokalite, ktorá sa nachádzala v kilometri 30,1 a 30,2, bolo preskúmaných 31 objektov patriacich zaniknutej stredovekej osade z 11.–13. stor. (Pavúk–Mináč 1982). Medzi objektmi boli rozoznané tak obytné (chaty), ako aj výrobné objekty (pece, otvorené ohniská). Z obytných objektov – chát s obdĺžnikovým pôdorysom o rozmeroch 420×320, 390×340 a 380×300 cm, zahĺbených cca 30 cm pod úroveň pôvodného terénu, venujem pozornosť objektu 27/76 (chata III.; obr. 2:10, 12). V tejto chate bola uprostred v osi kolových jám položená tehla, ktorá podľa autora výskumu V. Mináča slúžila pravdepodobne ako podpora ďalšiemu nosnému kolu (Mináč 1980, 209, 212, obr. 3). Tehla s rozmermi 24,2–24,7×16,5–16,7×4,3–4,9 cm a hmotnosťou 2,43 kg bola vyrobená z obyčajnej železitej sprašovej hliny bez piesku s vysokým obsahom organických prímiesí, vďaka ktorým má pórovitý charakter. Líce je skorodované – zrejme od kontaktu s hlinou, na rube sú viditeľné odtlačky častí stebiel a zŕn. V dôsledku nedokonalého vypálenia je povrch tehly šupinatý a drobný (obr. 2:9).

Svinica, okr. Košice-okolie

V rokoch 1975–1979 a 1981–1982 sa uskutočnil systematický archeologický výskum vo Svinici v polohe Na horu. Počas jednotlivých výskumných sezón tu bola preskúmaná románska sakrálna stavba z 12.–13. stor., cintorín z 12.–začiatku 18. stor. (Čaplovič 1976; 1977), zaniknuté stredoveké dedinské osídlenie z 12.–15. stor. (Čaplovič 1981) a panské sídlo z 13.–15. stor. (Čaplovič 1980a; 1979, 61). Nakoľko výsledky výskumu ešte neboli súborne publikované (Čaplovič 1983, 68), pre účely tejto práce vyberám iba kusé zmienky o tom, že zo sídliskových objektov zaniknutej dediny vo Svinici pochádzajú celé tehly alebo ich zlomky. V roku 1976 bolo odkrytých osem a v roku 1977 sedemnást objektov, z ktorých D. Čaplovič (1977, 24) k obytným priradzuje objekty 1/76, 2/76, 8/76, 1/77, 3/77 a 13/77, ostatné objekty sú výrobné alebo slúžili ako zásobnicové jamy. V objektoch sa nachádzali aj zlomky tehál s odtlačkami rôznych druhov rastlín (Čaplovič 1977a, 87; 1977, 26, 27). Ďalšie objekty (18–21/78 a 23/78) boli preskúmané v roku 1978 (Čaplovič 1980a, 84). V roku 1979 bol okrem ďalších objektov, o ktorých nie sú publikované bližšie údaje, preskúmaný objekt 27/79. Objekt, interpretovaný ako chata, ktorá podľa autora výskumu slúžila aj k uskutočňovaniu niektorých druhov výrobných činností (hrnčiarstvo, kováčstvo; Čaplovič 1981, 499), mal v pôdoryse tvar obdĺžnika s rozmermi 11,86×7,92 m. Po jeho severovýchodnej kratšej strane sa nachádzali dve kolové jamy, na ktoré kolmo nadväzovali ďalšie dve kolové jamy, ktorých spojnice prechádzali stredom príbytku. V objekte sa nachádzali estrichy dvoch ohnisk. V zásype objektu sa nachádzali drobné kamene, celé tehly a ich úlomky, keramika, železný inventár a zvieracie kosti (Čaplovič 1980, 60). Na inom mieste D. Čaplovič uvádza, že zlomky tehál sa okrem kameňov nachádzali v kolových jamách, ale aj v samotných objektoch, čo podľa neho svedčí, že sa tehla používala aj pri úprave sídliskových objektov (Čaplovič 1981, 500). Z kusých publikovaných informácií nie je zjavné, v ktorých objektoch sa tehly nachádzali v pozícií v kolových jamách, preto sa musíme uspokojiť s konštatovaním, že tehly a ich zlomky sa nachádzali v zásypoch objektov. Tehly zo Svinice boli vyrobené z hliny značne premiešanej s plevami, medzi ktorými bol identifikovaný ovos siaty, jačmeň siaty, raž siata, pšenica siata, pšenica dvojzrnová, pšenica

jednozrnová, proso siate a konope siate (Hajnalová 1993, 125) a ich zachované rozmery boli $14 \times 15 \times 5,5$ cm (Čaplovič 1983, 366).

Zavar, okr. Trnava

V roku 2005 bola v Zavare na polohe Výchon skúmaná nová polykulturná lokalita. Medzi 76 dokumentovanými objektmi osobitné miesto zaberá objekt 1/05. Išlo o jamu oválneho pôdorysu (priemer ústia $1,6 \times 1,6$ m) s dlhšou osou orientovanou v smere J-S, zvislými stenami a nerovným plochým dnom (priemer dna $1,2 \times 1,2$ m). Jama predstavovala hlboký valec (hlbka 2,2 m), vyplnená bola piesčitou tmavou sivou hlinou premiešanou početnými vrstvami sprae a sprášovými hrudami (obr. 2:4). Z výplne jamy pochádzal pomerne početný nálezový materiál (črepy, kamene, mazanica, železný predmet a zvieracie kosti), pričom väčšina keramických zlomkov pochádzala z doby laténskej, stupeň LTC, a do výplne objektu 1/05 sa dostala druhotne. Na dne jamy sa nachádzali kostrové pozostatky dvoch psov a pod nimi ležala tehla (Malček-Kopčeková 2006). Na základe niekoľkých typických fragmentov nádob (obr. 2:6, 7) možno objekt 1/05 datovať do 15.–16. stor. Bližšiu charakteristiku tehly z objektu 1/05 nemožno podať, nakoľko sa nezachovala.

3. Rozdelenie sídliskových objektov s tehliami

- 1. Objekty s obytnou funkciou:** Tehly v takto interpretovaných objektoch boli zistené v Slovenskej Novej Vsi, obj. 27/76; Hurbanove-Bohatej, obj. 15/58; Prešove-Nížnej Šebastovej, obj. 2/65; Svinici, napr. obj. 27/79 a Malom Horeši.
- 2. Objekty s výrobnou funkciou:** V rámci skupiny sídliskových objektov s tehliami za objekty s výrobnou funkciou považujem pece, ohniská a jamy s ohniskami. Zistené boli v Hurbanove-Bohatej, obj. 4/58, 6/58, 14/58 a 21/58, a vo Svinici.
- 3. Objekty so skladovacou funkciou:** Objekty s primárnou skladovacou funkciou, zásobnice, v ktorých sa nachádzali tehly, boli zistené v Hurbanove-Bohatej, obj. 15/58; Zavare, obj. 1/05 a Nitre-Mlynárciach (Kuzma 2001).
- 4. Objekty s bližšie neurčenou funkciou:** Pri tejto skupine objektov ide o jamy rôznych tvarov s tehliami a zlomkami tehál v zásype. Ich funkcia mohla byť napríklad exploatačná, resp. ju nebolo možné bližšie určiť. Najviac takýchto objektov pochádza z výskumu A. Habovštiaka v Hurbanove-Bohatej na polohe Páldomb (obj. 1/57, 2/58, 8/58, 13/58, 18/58, 22/58, 23/58, 28/58 a 40/58).

4. Interpretácia

Na základe triedenia objektov s tehliami podľa ich funkcie sa možno vyjadriť aj k funkcii tehál v nich. Tehly v obytných objektoch doposiaľ registrujem na piatich lokalitách. Podľa polohy tehál vo vzťahu k rekonštruovateľnej konštrukcii obytných objektov možno povedať, že tehly v nich mali doplnkovú stavebnú funkciu. Slúžili prevažne ako podpora stĺpov priamo na úrovni podlahy príbytku (Slovenská Nová Ves), resp. v kolových jamách (Svinica).

V objektoch s pracovnou funkciou (ohniská, pece) boli tehly príležitostným substitútom kameňa. V takejto funkcii nachádzame tehly v prípade pece v obytnom objekte v Malom Horeši a rovnako aj v prípade samostatných ohnísk z Hurbanova-Bohatej (napr. obj. 14/58).

Tehly z objektov so skladovacou funkciou, zásobníc, sú mi doposiaľ známe z troch lokalít. V prípade zásobnice v obj. 15/58 z Hurbanova-Bohatej sa zlomky tehál nachádzali v hornej časti zásypu, čo by snáď mohlo indikovať, že sa tam dostali až po ukončení funkcie zásobnice v obytnom objekte. Na rozdiel od tohto prípadu sa tehla v zásobniciach z Nitry-Mlynárc a zo Zavaru nachádzala vždy až na ich úplnom dne pod zásypom, ktorý vznikol po ukončení ich funkčnosti. Mohlo by to indikovať, že tehly boli využívané v systéme uzatvárania, resp. zaťažovania uzáveru zásobníc, čiže preto sa dostali na dno ako prvé v poradí.

Pri objektoch s neurčenou funkciou je rovnako ťažké určiť zmysel prítomnosti tehál v nich. V prípade takýchto objektov z Hurbanova-Bohatej sa núka logické vysvetlenie, že

vznikli v období opráv sakrálnej stavby v bezprostrednej vzdialenosti, resp. až po jej zániku, kedy došlo k masovejším transportu stavebného materiálu do okolia.

S výnimkou lokality na polohe Výhon v Zavare pochádzajú všetky hodnotené sídliskové objekty s tehľami z časového horizontu od 11.–14. stor. Ide teda o obdobie pred lokáciou, resp. krátko po lokácii najbližších miest a obcí v ich okolí. Bohatá sa ako Bagota po prvýkrát spomína až v roku 1571, je však nesporne oveľa staršia (Súpis pamiatok 1967, 132). Malý Horeš sa uvádza ako predium Gyures v listine z roku 1214, v skutočnosti až z druhej polovice 13. stor., a neskôr až v roku 1441 (Súpis pamiatok 1968, 289). Mlýnárce sa po prvý raz spomínajú v roku 1409, od roku 1447 boli majetkom nitrianskej kapituly (Súpis pamiatok 1968, 373). Nižná Šebastová sa v písomných prameňoch objavuje v roku 1307, kedy sa uvádzajú už dve obce, Vyšná a Nižná Šebastová (Súpis pamiatok 1968, 384). Slovenská Nová Ves je prvý krát listinne doložená ako Tótfalva k roku 1297 (Súpis pamiatok 1969, 125). Svinica je prvý krát doložená v roku 1276, vznikla však pravdepodobne ešte v 12. stor. (Súpis pamiatok 1969, 224). Zeleneč sa spomína v listine z roku 1243 (terra Seelench) ako kráľovský majetok patriaci Bratislavskému hradu. V roku 1279 dostala naň kráľovskú donáciu bratislavská kapitula (Súpis pamiatok 1969, 463).

Za predpokladu, že až vznik a postupný urbanistický vývoj miest mal nesporný vplyv na postupné masívnejšie využívanie tehly ako stavebného materiálu profánnej architektúry (Staník–Kvetanová 1998, 23, pozn. 5–23) sa dostávame k záveru, že na existenciu tehál v sídliskových objektoch musela vplývať výstavba našich románskych kostolov. Evidentné je to v prípade Hurbanova-Bohatej, Malého Horeša a Svinice, kde boli základy takýchto stavieb archeologicky zistené a dokumentované. V prípade lokality v Prešove-Nižnej Šebastovej autor výskumu prítomnosť sakrálnej stavby predpokladal (Budinský–Krička 1970, 173). Pri lokalite v Slovenskej Novej Vsi sakrálnu stavbu indikuje katastrálny názov polohy „Za kostolom“ (mapa 1 : 10000, 45–11–04 a 45–11–09; obr. 2:8), na ktorej sa nachádza, aj keď jej existenciu môže potvrdiť až budúci, napríklad geofyzikálny alebo archeologický výskum.

5. Diskusia a záver

V prípade výskytu tehál v sídliskových objektoch sme konfrontovaní s ich iba rámcovým časovým zaradením, založenom na výpovednej hodnote keramických nálezov. Prehľad o ich časovom výskyte poskytuje tabeľa 1. Zo zobrazeného stavu vyplýva, že tehly sa do sídliskových objektov začali dostávať vo väčšej miere od 12. stor. a vyskytujú sa v nich v rámci vyčlenených funkcií (súčasť konštrukcií) do 14. stor. Z jednotného obrazu vystupuje výskyt tehál v zásobniciach, ktorého počiatok je až v 14. stor. Podávaný prehľad je samozrejme závislý od počtu do analýzy zaradených sídliskových objektov.

Tabeľa 1. Chronológia výskytu tehál v sídliskových objektoch.

druh objektu / storočie	11	12	13	14	15	16
obytný objekt						
ohnisko						
zásobnica						
jama						

Cieľom štúdie bolo poukázať na výskyt tehál v nemurovaných objektoch zo stredovekých sídlisk na území Slovenska. Na základe siedmych lokalít je možné vyjadriť sa iba čiastočne k tomuto javu, avšak disponujeme dostatočným počtom sídliskových objektov, ktorých podrobnejšie zaradenie umožňuje niektoré širšie závery. S početnejším výskytom tehál v nemurovaných objektoch v dedinskom prostredí je potrebné počítať od 12. stor. Tehly sa vyskytujú tak v obytných, ako aj výrobných objektoch a v objektoch, ktorých funkciu dosiaľ nevieme určiť. V obytných objektoch boli tehly doplnkovým materiálom slúžiacim ako podpora drevených konštrukcií príbytkov. Rovnako aj vo výrobných objektoch (peciach a ohniskách) boli tehly použité ako príležitostná náhrada kameňa. V objektoch so zásobnou

funkciou mohli byť použité v systéme uzatvárania. Začiatok používania tehly v dedinskom prostredí v období pred prvými písomnými zmienkami o nich súvisí nepochybne s prítomnou kostolov v ich bezprostrednom okolí. Pri takmer všetkých hodnotených lokalitách je dosah sakrálnych stavieb evidentný. Tehly a rovnako aj znalosť ich výroby a používania na (pomocné) stavebné účely sa šírila počas výstavby, resp. prestavieb a úprav kostolov. Avšak až v období novoveku sa aj v dedinskom prostredí stretávame so stavebným využívaním tehál. Dovtedy sa využívali iné nepálené materiály, najmä kameň a hlina.

K tisku doporučil prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc.

Literatúra a nepublikované pramene

- BUDINSKÝ-KRIČKA, V., 1970: Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku, *SlArch XVIII*, 167–188.
- ČAPLOVIČ, D. 1974: Správa o historicko–archeologických výskumoch archeologického oddelenia Východoslovenského múzea v rokoch 1968–1972, *Historica Carpatica* 5, 163–172.
- 1976: Výskum románskej sakrálnej stavby vo Svinici, *AVANS* 1975, 76–78. Nitra.
- 1977: Archeologický výskum zaniknutej stredovekej dediny v Svinici, okr. Košice-vidiek, *AH* 3, 19–29.
- 1977a: Výskum zaniknutej stredovekej dediny vo Svinici, *AVANS* 1976, 86–88. Nitra.
- 1980: Feudálne sídlo vo Svinici, *AVANS* 1979, 60, 61. Nitra.
- 1980a: Výskum kamennej blokovej stavby vo Svinici, *AVANS* 1978, 84–86. Nitra.
- 1981: Stredoveká dedina vo Svinici a jej význam pre poznanie stredovekého dedinského osídlenia na východnom Slovensku, *AH* 6, 499–504.
- 1983: Záver archeologického výskumu vo Svinici, *AVANS* 1982, 67–70. Nitra.
- 1983: Stredoveké zaniknuté dedinské osídlenie na východnom Slovensku, *SlArch XXXI*, 357–402.
- HABOVŠTIAK, A., 1957: Hurbanovo-Bohatá. Ulož. Archív nálezových správ AÚ SAV Nitra, č. j. 813/57.
- 1959: Príspevok k výskumu stredovekých zaniknutých osád na juhozápadnom Slovensku. In: Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1958. Časť II. 97–106. Liblice.
- 1959a: Hurbanovo-Bohatá. Ulož. Archív nálezových správ AÚ SAV Nitra, č. j. 359/59.
- 1961: Príspevok k poznaniu nížinnej dediny v XI.–XIII. stor., *SlArch IX*, 451–482.
- HAJNALOVÁ, E., 1993: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku, *Acta Interdisciplinaria Archaeologica VIII*. Nitra.
- KUZMA, I., 2001: Výskum na stavbe veľkoobchodu Metro v Nitre-Mlynárčiach. *AVANS* 2000, 106–108. Nitra.
- MALČEK, R.–KOPČEKOVÁ, M., 2006: Zavar-Výhon. Ulož. Archív nálezových správ AÚ SAV Nitra, č. j. 15981/06.
- MINÁČ, V., 1980: Zaniknutá stredoveká osada v Slovenskej Novej Vsi-Zelenči, *AH* 5, 209–213.
- PAVÚK, J.–MINÁČ, V., 1982: Slovenská Nová Ves-Zeleneč. Ulož. Archív nálezových správ AÚ SAV Nitra, č. j. 9942/82.
- PIFFL, A., 1971: Fragment románskej tehly v Nižnej Šebastovej, *Východoslovenský Pravek* 2, 261–266. Košice.
- STANÍK, I.–KVETANOVÁ, G., 1998: Nález staršej zaniknutej stavby na mieste františkánskeho kláštora v Trnave. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 2, 21–28. Trnava.
- SÚPIS PAMIATOK, 1967: Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok I., A–J. Bratislava.
- 1968: Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok II., K–P. Bratislava.
- 1969: Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok III., R–Ž. Bratislava

Zusammenfassung

Ziegelfunde aus nicht gemauerten Objekten in ländlicher Umgebung in der Slowakei

Ziel der Studie ist es, auf das Vorkommen von Ziegeln in nicht gemauerten Objekten aus mittelalterlichen Siedlungen auf dem Gebiet der Slowakei hinzuweisen. Aufgrund von sieben Fundstätten (Hurbanovo-Bohatá, Malý Horeš, Nitra-Mlynárce, Prešov-Nižná Šebastová, Slovenská Nová Ves-Zeleneč, Svinica und Zavar) lassen sich nur teilweise Äußerungen über diese Erscheinung machen, jedoch verfügen wir über eine ausreichende Anzahl von Siedlungsobjekten, deren detailliertere Einordnung es erlaubt, einige weiter gefasste Schlüsse zu ziehen. Ab dem 12. Jahrhundert muß mit einem häufigeren Vorkommen von Ziegeln in nicht gemauerten Objekten in ländlicher Umgebung gerechnet werden. Die Zeit ihres Auftretens in den einzelnen Siedlungsobjekten wird in Tabelle 1 wiedergegeben. Ziegeln treten sowohl in Wohn-, als auch in Produktionsobjekten auf, deren Funktion wir bislang nicht bestimmen können. In Wohnobjekten

waren Ziegel ein ergänzendes Material, der als Stütze der Holzkonstruktionen von Behausungen diente (Slovenská Nová Ves, Obj. 27/76; Hurbanovo-Bohatá, Obj. 15/58; Prešov-Nižná Šebastová, Obj. 2/65; Svinica, z.B. Obj. 27/79 und Malý Horeš). Auch in Produktionsobjekten (Öfen und Feuerstellen) wurden Ziegel als gelegentlicher Ersatz für Steine verwendet (Hurbanovo-Bohatá, Obj. 4/58, 6/58, 14/58 und 21/58; Svinica). In Objekten mit Vorratsfunktion haben sie in den Verschleißsystemen benutzt werden können (Hurbanovo-Bohatá, Obj. 15/58; Zavar, Obj. 1/05; Nitra-Mlynárce). Die Präsenz von Ziegeln in Objekten von unbestimmter Funktion, in Siedlungsgruben, kann durch ihre Verfügbarkeit in der Umgebung der Objekte erklärt werden (Hurbanovo-Bohatá, Obj. 1/57, 2/58, 8/58, 13/58, 18/58, 22/58, 23/58, 28/58 und 40/58). Der Beginn einer Verwendung von Ziegeln in ländlicher Umgebung in der Zeit bevor sie erstmals schriftlich Erwähnung fanden (Bohatá – 1571, Malý Horeš – 1214, Nižná Šebastová – 1307, Mlynárce – 1409, Slovenská Nová Ves – 1243, Svinica – 1276, Zeleneč – 1243) hängt zweifellos mit der Präsenz von Kirchen in ihrer unmittelbaren Umgebung zusammen. Bei fast allen ausgewerteten Fundstätten ist der Einflußbereich von Sakralbauten evident. In Hurbanovo-Bohatá, Malý Horeš und in Svinica hat man die Fundamente solcher Bauten archäologisch festgestellt und dokumentiert. Im Falle der Fundstätte in Prešov-Nižná Šebastová wurde vom Grabungsleiter die Präsenz eines Sakralbaus vermutet (Budinský–Krička 1970, 173). An der Fundstätte in Slovenská Nová Ves wird ein Sakralbau durch Katasterbezeichnung der Lage „Za kostolom/Hinter der Kirche“ angedeutet, auf welcher sie sich befindet, obwohl die Existenz einer Kirche erst etwa anhand einer geophysikalischen Untersuchung oder durch eine archäologische Grabung bestätigt werden kann. Ziegeln haben sich ebenso wie die Kenntnis ihrer Herstellung und Nutzung für (unterstützende) bauliche Zwecke während ihres Baus, bzw. Umbaus und Veränderungen von Kirchen verbreitet. Jedoch begegnet man in ländlicher Umgebung einer baulichen Verwendung der Ziegel erst in der Neuzeit. Bis dahin wurden andere nicht brennbare Materialien benutzt, vor allem Stein und Lehm.

Übersetzung: Bernd Magar